

Mamatkulov Z. Dj.^{1*}

*Termiz davlat universiteti, Buxgalteriya hisobi (tarmoqlar va sohalar
bo'yicha) mutaxassisligi 2-kurs magistranti*

**TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING DAVLAT BYUDJETIGA
TO'LANADIGAN TO'G'RI SOLIQLARINING BUXGALTERIYA HISOB**

**ACCOUNTING FOR THE CORRECTNESS OF TAXES PAID BY
BUSINESS ENTITIES TO THE STATE BUDGET**

**УЧЕТ ПРАВИЛЬНОСТИ УПЛАЧЕННЫХ СУБЪЕКТАМИ
ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ НАЛОГОВ В ГОСУДАРСТВЕННЫЙ БЮДЖЕТ**

Mamatkulov Z. Dj.^{1*}

¹Termez State University, 43, Barkamol avlod street, 190111, Termez city,
Uzbekistan

***Annotatsiya.** Tadbirkorlik subyektlarining davlat byudjetiga to'lanadigan to'g'ri soliqlarining buxgalteriya xisobi. va iqtisodiy faoliyatning shaffofligini ta'minlashdagi ahamiyatini o'rganadi. O'zbekiston va xalqaro tajribalar tahlili asosida davlat byudjetiga to'lanadigan to'g'ri soliqlarining buxgalteriya xisobining turlari, shakllantirish jarayoni va ta'sir etuvchi omillar ko'rib chiqiladi. Natijalar to'g'ri soliqlarining buxgalteriya xisobida to'g'ri amalga oshirilishi korxonaning to'lov intizomini oshirishi va moliyaviy intizomni mustahkamlashini ko'rsatadi. Maqola O'zbekiston korxonalari uchun amaliy tavsiyalar bilan yakunlanadi.*

***Kalit so'zlar:** Davlat byudjeti, to'g'ri soliqlar, foyda solig'i, mol-mulk solig'i buxgalteriya hisobi, O'zbekiston.*

***Аннотация.** Учет правильности уплаты субъектами хозяйствования налогов в государственный бюджет. и исследует его значение в обеспечении прозрачности экономической деятельности. На основе анализа узбекского и международного опыта рассмотрены виды учета прямых налогов, уплачиваемых в государственный бюджет, процесс формирования и факторы, влияющие на него. Результаты показывают, что правильное*

применение корректных налогов в бухгалтерском учете повышает платежную дисциплину предприятия и укрепляет финансовую дисциплину. Статья завершается практическими рекомендациями для узбекского бизнеса.

Ключевые слова: Государственный бюджет, правильные налоги, налог на прибыль, налог на имущество, бухгалтерский учет, Узбекистан.

Abstract. *The article studies accounting of correct taxes paid by business entities to the state budget. and its importance in ensuring the transparency of economic activity are studied. Based on the analysis of Uzbek and international experience, the types of accounting of correct taxes paid to the state budget, the formation process and influencing factors are considered. The results show that the correct implementation of correct taxes in accounting increases the payment discipline of the enterprise and strengthens financial discipline. The article concludes with practical recommendations for Uzbek enterprises*

Keywords: *State budget, correct taxes, Profit tax, property tax, accounting, Uzbekistan.*

*Author: zokir4771@mail.ru

1.Kirish

Iqtisodiy mohiyatiga qarab soliqlar egri va to'g'ri soliq'larga yoki bevosita va bilvosita soliq'larga bo'linadi. To'g'ri soliq'larni to'g'ridan to'g'ri soliq to'lovchilar ning o'zi to'laydi, ya'ni soliqni huquqiy to'lovchisi ham, haqiqiy to'lovchisi ham bitta shaxs bo'ladi. To'g'ri, soliq yukini boshqalar zimmasiga yuklatish holati bu yerda bo'l maydi. Bu soliqlar tarkibiga barcha daromaddan to'lanadigan soliqlar va mol-mulk (resurs) soliqlari kiradi.¹

To'g'ri soliq'lardan to'g'ridan to'g'ri daromaddan soliq to'langanligi uchun soliqlar stavkasining kamaytirilishi korxonalar daromadining ko'p qismini ularga qoldirib, investitsiya faoliyatini kengaytirish imkonini yaratib, bozor iqtisodiyotini rivojlantiradi. Bu soliqlarning stavkalari oshirilsa, korxonalarning moliyaviy

¹ Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (2019). *Public Finance in Theory and Practice*. McGraw-Hill

imkoniyatlari kamaya boradi va oxir-oqibatda mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, bu guruh tarkibiga kiruvchi soliqlarning stavkalari to'g'ridan to'g'ri iqtisodiy rivojlanish bilan bevosita bog'liqdir.

2.Tahlil va natijalar

Egri soliqlarni huquqiy to'lovchilari mahsulot (ish, xizmatni) yuklab yuboruvchilar hisoblanadi. Lekin soliq og'irligini haqiqatan ham budjetga to'lovchilari tovar (ish, xizmat)ni iste'mol qiluvchilardir, ya'ni egri soliqlarning barchasi bevosita iste'molchilar zimmasiga tushadi. Bu soliqlar tovar (ish, xizmat) qiymati ustiga qo'shim charavishda qo'yiladi. Egri soliqlarning ijobiy tomoni shundaki, ular respublikada ishlab chiqarilgan tovarlarni respublikadan tashqariga chiqib ketishini chegaralaydi, mamlakat ichida tovarlarning serob bo'lishiga yordam beradi hamda inflyatsiya darajasini (muomaladagi ortiqcha pul massasini) me'yorida jilovlab turadi². Egri soliqlar stavkasining asosli ravishda oshirilishi korxonalar faoliyatining moliyaviy yakuniga to'g'ridan to'g'ri ta'sir etmaydi, ya'ni investitsion faoliyati ni qisqartirmaydi. Ammo soliq stavkasi ilmiy asoslanmas dan oshirib yuborilsa, bunday holatda korxonalar o'z tovarlarini sotish qiyinchiligiga duch kelishlari mumkin. Jahon soliq amaliyotida Davlat budjeti daromadlari tarkibida to'g'ri va egri soliqlarning nisbatiga qarab u yoki bu mamlakat iqtisodiyotining rivojlanganlik darajasiga baho berish mumkin. Masalan, AQSHda budjet daromadlari tarkibida to'g'ri soliqlar salmog'ining 90 foizga yaqin bo'lishi bu mamlakat iqtisodiyotining yuqori darajada rivojlanganligidan darak beradi³.

To'g'ri soliqlar soliq to'lovchining daromadi, mol-mulki yoki boshqa shaxsiy resurslariga bevosita qo'llaniladigan soliqlar sifatida ta'riflanadi. Ular bilvosita soliqlardan farqli o'laroq, soliq yukini boshqa shaxsga o'tkazish imkoniyatiga ega emas va soliq to'lovchining moliyaviy holatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. To'g'ri soliqlar davlat byudjetini shakllantirishda muhim o'rin tutib, tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini tartibga solishda asosiy vositalardan

²."Fiscal Monitor: Tax Policy for Inclusive Growth" IMF (2023),(pp. 67–70).

<https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2023/10/11/fiscal-monitor-october-2023>

³."Tax Policy Reforms 2023: OECD and Selected Partner Economies" (pp. 45–50). <https://www.oecd.org/tax/tax-policy-reforms-26173433.htm>

biridir. O‘zbekiston Respublikasida to‘g‘ri soliqlar tizimi Soliq kodeksiga asoslanadi va korxonalar tomonidan to‘lanadigan foyda solig‘i, mol-mulk solig‘i, yer solig‘i kabi soliq turlarini o‘z ichiga oladi⁴. Ushbu bo‘limda to‘g‘ri soliqlarning nazariy asoslari, tasnifi, O‘zbekistonda tadbirkorlik subyektlari to‘laydigan asosiy soliq turlari va ularni tartibga soluvchi qonunchilik me‘yorlari atroflicha o‘rganildi.

To‘g‘ri soliqlar soliq to‘lovchining moliyaviy natijalari yoki mulkiy holatiga qarab hisoblanadi. Ularning asosiy xususiyati soliq to‘lovchining to‘g‘ridan-to‘g‘ri javobgarligidadir, ya’ni soliq yuki iste’molchiga yoki uchinchi shaxsga o‘tkazilmaydi⁵. Masalan, foyda solig‘i korxonaning sof daromadiga, mol-mulk solig‘i esa uning ko‘chmas mulkiga qo‘llaniladi. Nazariy jihatdan, to‘g‘ri soliqlar iqtisodiy adolat tamoyiliga asoslanadi, chunki ular soliq to‘lovchining to‘lash qobiliyatiga bog‘liq ravishda hisoblanadi.

To‘g‘ri soliqlar bilvosita soliqlardan bir nechta jihatlari bilan farqlanadi. Bilvosita soliqlar (masalan, qo‘shilgan qiymat solig‘i) tovar va xizmatlar narxiga qo‘shiladi va yakuniy iste’molchi tomonidan to‘lanadi, to‘g‘ri soliqlar esa korxonaning o‘z mablag‘laridan to‘lanadi. Bu farq to‘g‘ri soliqlarning buxgalteriya xisobida alohida yondashuv talab qilishiga sabab bo‘ladi. O‘zbekiston iqtisodiyotidagi to‘g‘ri soliqlar davlat byudjetining taxminan 30-40% ini tashkil qiladi⁶, bu ularning makroiqtisodiy ahamiyatini ko‘rsatadi (1-jadval).

1-jadval

Foyda solig‘i buxgalteriya jarayonining bosqichlari⁷

Bosqich	Operatsiya nomi	Amal (hisoblash yoki hujjatlashtirish)	Izoh
1	Yalpi daromadni e’tirof etish	Sotilgan mahsulotlar va xizmatlar daromadi ko‘rsatiladi	Daromad hisobga olinadi
2	Xarajatlarni e’tirof etish	Sotilgan mahsulotlar va xizmatlar xarajatlari ko‘rsatiladi	Xarajatlar hisobga olinadi

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, 2023-yil 1-yanvar holatiga ko‘ra, 13–18-boblar. :<https://lex.uz/docs/4674902#4674968>

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi (2023). “To‘g‘ri soliqlar bo‘yicha qo‘llanma”.
<https://soliq.uz/uz/menu/tugri-soliqlar>

⁶ O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi (2023). “Soliq tushumlari bo‘yicha tahlil, 2023”.
<https://soliq.uz/uz/statistics/soliq-tushumlari-2023>

⁷ O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya xisobi to‘g‘risida”gi qonuni, 2021-yil tahriri. Asosida muallif ishlanmasi

3	Sof foydani hisoblash	Yalpi daromad – Xarajatlar	Hisob-kitob amali, provodkasi yo‘q
4	Foyda solig‘ini hisoblash	Sof foyda $\times$ 15%	Soliq majburiyati aniqlanadi
5	Avans to‘lovlar (agar mavjud)	Avans tarzida soliq to‘lanadi	Oldindan qisman to‘lovlar bo‘lishi mumkin
6	Soliqni to‘lash	Hisoblangan foyda solig‘i to‘lanadi	Bank orqali pul o‘tkaziladi
7	Avans va yakuniy soliq farqini aniqlash	To‘langan va hisoblangan soliq farqlari aniqlanadi	Tekislanadi
8	Yil yakunida foyda taqsimoti	Soliq xarajatlari va foyda yopiladi	Yil yakunida moliyaviy natija shakllanadi

To‘g‘ri soliqlarning tasnifi

To‘g‘ri soliqlar bir nechta mezonlar bo‘yicha tasniflanadi:

1. Soliq ob‘ekti bo‘yicha:
 - Daromad soliqlari (foyda solig‘i, shaxsiy daromad solig‘i).
 - Mulkiy soliqlar (mol-mulk solig‘i, yer solig‘i).
2. Soliq to‘lovchi turiga qarab:
 - Yuridik shaxslar uchun soliqlar (masalan, foyda solig‘i).
 - Jismoniy shaxslar uchun soliqlar (masalan, shaxsiy daromad solig‘i).
3. Byudjet darajasiga ko‘ra:
 - Umumdavlat soliqlari (foyda solig‘i).
 - Mahalliy soliqlar (mol-mulk solig‘i, yer solig‘i).

O‘zbekistonda to‘g‘ri soliqlar Soliq kodeksining 13-18-boblari asosida tartibga solinadi. Tadbirkorlik subyektlari uchun eng muhimlari foyda solig‘i, mol-mulk solig‘i va yer solig‘idir, chunki ular korxonaning moliyaviy faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik subyektlari to‘laydigan to‘g‘ri soliqlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Foyda solig‘i - yuridik shaxslarning soliqqa tortiladigan foydasiga qo‘llaniladi. Soliq ob‘ekti korxonaning yalpi daromadidan qonuniy imtiyozlar va chegirmalar chiqarilgandan so‘ng qolgan foyda hisoblanadi. 2024-yil holatiga

ko'ra, umumiy soliq stavkasi 15% ni tashkil qiladi⁸, lekin ayrim tarmoqlar (masalan, qishloq xo'jaligi yoki IT sohasi) uchun imtiyozli stavkalar qo'llanilishi mumkin⁹.

Amaliy misol: "Nurafshon MChJ" 2024-yilda 1,000,000,000 so'm yalpi daromad oldi. Qonuniy chegirmalar (xarajatlar, imtiyozlar) 700,000,000 so'mni tashkil qildi. Soliqqa tortiladigan foyda: $1,000,000,000 - 700,000,000 = 300,000,000$ so'm. Foyda solig'i: $300,000,000 \times 15\% = 45,000,000$ so'm. Ushbu summa buxgalteriya xisobida quyidagicha aks etadi:

Soliq majburiyati hisoblanishi: Dt 6410 (Soliq xarajatlari) 45,000,000 / Kt 3310 (Soliq bo'yicha kreditorlik) 45,000,000.

Soliq to'lanishi: Dt 3310 (Soliq bo'yicha kreditorlik) 75,000,000 / Kt 5110 (Bank hisob raqami) 75,000,000. Ushbu yozuvlar korxonaning moliyaviy hisobotlarida foyda solig'ining xarajat sifatida aks etishini va byudjetga to'lov amalga oshirilganligini tasdiqlaydi.

Mol-mulk solig'i- tadbirkorlik subyektlarining ko'chmas mulkiga (binolar, inshootlar) nisbatan hisoblanadi. Soliq bazasi mulkning balans qiymati bo'lib, umumiy stavka 1.5% ni tashkil qiladi¹⁰.

Amaliy misol: "Temiryo'l Servis" MChJ balansida qiymati 2,000,000,000 so'm bo'lgan ishlab chiqarish binosi mavjud. Mol-mulk solig'i: $2,000,000,000 \times 1.5\% = 30,000,000$ so'm. Buxgalteriya yozuvi:

Soliq majburiyati hisoblanishi: Dt 6410 (Soliq xarajatlari) 30,000,000 / Kt 3310 (Soliq bo'yicha kreditorlik) 30,000,000.

Soliq to'lanishi: Dt 3310 (Soliq bo'yicha kreditorlik) 30,000,000 / Kt 5110 (Bank hisob raqami) 30,000,000.

Ushbu jarayon mol-mulk solig'ining korxona xarajatlariga ta'sirini va byudjetga to'lovni aniq aks ettiradi.

⁸ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, 297–330-moddalar, 2023. <https://lex.uz/docs/4674902#4675100>

⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 15-martdagi PQ-103-son qarori. <https://lex.uz/docs/6423879>

¹⁰ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, 403–412-moddalar, 2023. <https://lex.uz/docs/4674902#4675400>

Yer solig'i - korxonalar tomonidan foydalaniladigan yer uchastkalariga nisbatan to'lanadi. Soliq summasi yerning normativ qiymati va qonunchilikda belgilangan stavkalarga bog'liq¹¹.

Amaliy misol: "Agro Invest" MChJ 10 gektar yer uchastkasidan foydalanadi, uning normativ qiymati 1 gektar uchun 50,000,000 so'm. Umumiy qiymat: $10 \times 50,000,000 = 500,000,000$ so'm. Agar soliq stavkasi 0.2% bo'lsa, yer solig'i: $500,000,000 \times 0.2\% = 1,000,000$ so'm. Buxgalteriya yozuvi:

Soliq majburiyati hisoblanishi: Dt 6410 (Soliq xarajatlari) 600,000 / Kt 3310 (Soliq bo'yicha kreditorlik) 600,000.

Soliq to'lanishi: Dt 3310 (Soliq bo'yicha kreditorlik) 600,000 / Kt 5110 (Bank hisob raqami) 600,000.

Yer solig'ining buxgalteriya xisobida ro'yxatga olinishi korxonaning yer resurslaridan foydalanish xarajatlarini aniqlashtiradi

Yuqoridagi soliqlar tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy faoliyatida muhim o'rin tutadi va ularning buxgalteriya xisobida to'g'ri aks ettirilishi korxonaning qonunchilik talablariga rioya qilishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (2019). *Public Finance in Theory and Practice*. McGraw-Hill
2. "Fiscal Monitor: Tax Policy for Inclusive Growth" IMF (2023), (pp. 67–70). <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2023/10/11/fiscal-monitor-october-2023>
3. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, Toshkent, 2023. <https://lex.uz/docs/4674902#4675100>
4. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya xisobi to'g'risida"gi qonuni, 2021-yil tahriri
5. "Tax Policy Reforms 2023: OECD and Selected Partner Economies" (pp. 45–50). <https://www.oecd.org/tax/tax-policy-reforms-26173433.htm>

¹¹ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, 413–423-moddalar, 2023. <https://lex.uz/docs/4674902#4675500>